

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

МАМЧИН ПЕТРО ІГОРОВИЧ

УДК 340.12

**ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ
ДАВНЬОГРЕЦЬКОГО ПРАВОСУДДЯ**

12.00.12 – філософія права

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ–2021

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор

Меленко Сергій Гаврилович,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,

завідувач кафедри європейського права

та порівняльного правознавства

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук,

старший науковий співробітник,

заслужений юрист України

Кушакова-Костицька Наталія Вадимівна,

завідувач сектору моніторингу

правової інформації відділу комунікацій Конституційного Суду України

та правового моніторингу Управління комунікацій

Конституційного Суду України та міжнародного співробітництва

кандидат юридичних наук, доцент

Косьмій Михайло Михайлович,

ПВНЗ «Університет Короля Данила»,

перший проректор

Захист відбудеться «17» вересня 2021 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.01 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий «16» серпня 2021 року

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. В. Павлишин

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку української державності, яскравою ознакою якого є реформування вітчизняної системи судочинства в контексті євроінтеграційних процесів, виникає нагальна потреба у зверненні до традиційних витоків європейського досвіду у сфері правосуддя. Адже філософсько-правові сентенції, сформульовані давньогрецькими мислителями, відіграють значну роль у процесах формування й розвитку сучасної правової парадигми держав, які можна віднести до європейської цивілізаційної платформи. До неї також належить і Україна. Зважаючи на той фактор, що нині в Україні відбуваються зміни глобального характеру у сфері права загалом та судової системи зокрема, давньогрецькі філософсько-правові ідеї в нашій державі не лише не втрачають притаманної їм значущості, але й набувають новітніх онтологічних та аксіологічних якостей, що підтверджує притаманну їм актуальність.

З огляду на європейський вектор розвитку, обраний нашою державою, не можемо залишити поза увагою наукову концепцію, сформульовану академіком М. В. Костицьким стосовно того, що українське право було і є європейським. Тому воно й має ті ж самі методологічні джерела, що і «західне» право, а саме: еллінську філософію права, теорію і норми римського права, християнську етику. Аналіз цього положення надає нам можливості вказати на те, що, будучи методологічним та навіть більше – світоглядним джерелом українського права, давньогрецька філософія права позиціонує себе в якості категорії, яка безпосередньо входить до парадигми реформування й розбудови судової системи нашої держави.

Теоретичну основу дослідження становлять праці таких вітчизняних філософів права та фахівців у сфері філософії, як: О. О. Бандура, В. С. Бігун, М. Г. Братасюк, С. Д. Гусарєв, С. І. Максимов, П. М. Рабінович, С. П. Рабінович, Ю. С. Симон, І. С. Тімуш, Л. О. Тихоміров, Ю. А. Тихомиров, Б. Й. Тищик, В. В. Черней та інші. Окремі аксіологічні аспекти філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя досліджували С. С. Алексєєв, Ю. В. Андрєєв, Е. Аннерс, Д. Антісері, Ю. Белох, Р. Брамбо, В. М. Вовк, М. Вундт, П. П. Гайдєнко, О. І. Гвоздік, А. І. Доватур, А. А. Захаров, Ф. Х. Кессіді, С. Ф. Кечек'ян, М. І. Козюбра, К. М. Колобова, М. В. Костицький, М. М. Косьмій, Н. В. Кушакова-Костицька, А. Ф. Лосєв, С. Я. Лур'є, І. М. Луцький, А. Маковельський, С. Г. Меленко, В. С. Нерсєсянц, П. І. Новгородцев, С. В. Пролєєв, М. Н. Разумович, Б. Рассел, Дж. Реале, Г. П. Рєд'кін, А. С. Токарська, Є. М. Трубецької, С. М. Трубецької, К. Форлендер, Е. Д. Фролов, О. І. Харитонова, З. М. Черніловський, М. В. Шахматов, Г. Ф. Шершенєвич та ін.

Попри це саме дослідження філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя не набуло широких обрисів у творах як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Саме тому нами й було обрано предметом спеціального вивчення проблематику філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя та зроблено спробу певної екстраполяції аксіологічного змісту досліджуваних ідей на сферу буття сучасного українського соціуму й держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до законів України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року № 1556-VII, «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 року № 848-VIII, Національної стратегії розвитку освіти на 2012–2021 роки (Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013), Концепції реформування освіти в Міністерстві внутрішніх справ України (наказ МВС України від 25 листопада 2016 року № 1252), Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року, а також Положення про організацію проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт у системі МВС України та в НАВС, Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, загальної академічної тематики наукових досліджень і теми наукових досліджень кафедри філософії права та юридичної логіки «Філософські та методологічні проблеми правознавства та правоохоронної діяльності», річних планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт МВС України, академії та кафедри. Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Національної академії внутрішніх справ 25 листопада 2015 року (протокол № 22).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертації полягає у виявленні та систематизації філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя, а також дослідженні їхнього впливу на формування судової системи сучасної України.

Для досягнення мети необхідно вирішити такі *задачі*:

- визначити стан наукового опрацювання феномена давньогрецького правосуддя з позицій філософсько-правового аналізу;
- обґрунтувати методологічні основи, комплекс підходів і методів, використання яких слугує розкриттю теми;
- довести, що певною мірою підґрунтям для формування світоглядних засад давньогрецького правосуддя виступили принципи функціонування судових органів на теренах Давнього Єгипту та Вавилону;
- показати, що філософські основи правосуддя ахейського та дорійського періодів відіграли значну роль у процесі формування філософсько-правових основ давньогрецького періоду;
- довести, що переважна частина філософсько-правових ідей давньогрецького правосуддя отримали предикати практичної реалізації за часів існування Афіньської держави;
- розкрити зміст ідеології правосуддя у Спарті;
- висвітлити етико-соціальний зміст правосуддя у вченні Сократа;
- розкрити проблематику правосуддя у філософсько-правових поглядах Платона й Арістотеля;
- показати світоглядну дегенерацію правосуддя постсократичного періоду;
- розкрити вплив філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя на процеси становлення та функціонування судової системи сучасної України.

Об'єкт дослідження – феномен давньогрецького правосуддя.

Предмет дослідження – філософсько-правові основи давньогрецького правосуддя.

Методи дослідження. Методологічну базу наукового дослідження склали філософські, загальнонаукові і спеціально-правові методи та підходи. Завдяки використанню *феноменологічного підходу* давньогрецьке правосуддя розкрито в якості феномена правової дійсності, в основу якого покладено філософсько-правові ідеї, сформульовані давньогрецькими мислителями (розділи 2-3). З метою дослідження динаміки впливу філософсько-правових ідей на сферу давньогрецького правосуддя й окреслення співвідношення між такими філософсько-правовими категоріями, як справедливість та несправедливість, добро і зло, характеристики таких філософсько-правових понять, як суще та належне, логічне та історичне застосовано *діалектичний підхід* (підрозділи 3.1; 3.2; 3.3). Послугуючись позиціями *антропологічного підходу*, обґрунтовано роль людини в якості найвищої цінності у державі (підрозділи 2.3; 3.1; 3.2; 3.4). Застосування *аксіологічного підходу* надало можливості розкриття гуманістичного змісту філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя (підрозділи 2.1–2.3, 3.1–3.2; 3.4). Завдяки використанню *екзистенціального підходу* стало можливим висвітлення духовно-особистісних та психологічних особливостей феномена давньогрецького правосуддя (підрозділ 3.1). Використання методу *критичного аналізу* уможливило визначення рівня й характеру розробленості теми представленої дисертації (підрозділ 1.1), дослідження методологічних основ філософсько-правової природи давньогрецького правосуддя (підрозділ 1.2), а також розкриття особливостей світоглядної дегенерації правосуддя постсократичного періоду (підрозділ 3.3). *Герменевтичний метод* застосовано для тлумачення низки ідей, положень, понять і категорій, таких як «справедливість», «закон», «виборність», «рівність перед законом та судом», «колегіальність», «змагальність», «право на захист» тощо (розділи 2-3). Крім того, застосовано загальнонаукові методи *системного аналізу*, *логічного моделювання*, *системно-структурний метод* та інші, завдяки яким феномен давньогрецького правосуддя розкрито в якості системного та структурно-функціонального явища, яке базується на аксіологічному змісті філософсько-правових ідей, сформульованих мислителями давньогрецького періоду. У свою чергу спеціально-правові методи, такі як *історико-правовий*, *порівняльно-правовий* та *формально-догматичний*, надали змогу простежити історичні етапи еволюції феномена давньогрецького правосуддя та його філософсько-правових основ, а також дослідити їхній вплив на процеси становлення та функціонування судової системи сучасної України.

Емпіричну базу дослідження становлять праці давньогрецьких мислителів, нормативно-правові акти, матеріали опитування та анкетування студентів юридичного факультету Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича (136 осіб), факультету суспільних та прикладних наук ПВНЗ «Університет Короля Данила» (15 осіб) та суддів Чернівецького апеляційного суду (17 осіб).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших філософсько-правових досліджень філософсько-

правових основ давньогрецького правосуддя. Авторська позиція щодо особливостей філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя конкретизується такими положеннями:

вперше:

- окреслено філософсько-правові основи давньогрецького правосуддя: система давньогрецького правосуддя постає як результат синтезу філософсько-правових розробок світоглядного характеру, згенерованих давньогрецькими мислителями з метою логіко-гносеологічного обґрунтування ознак ідеального державного утворення, а також практичного досвіду побудови та функціонування системи правосуддя як на давньогрецьких теренах, так і на території інших державних утворень;

- охарактеризовано філософські основи правосуддя в ахейський та дорійський періоди, реалізацію філософсько-правових ідей правосуддя в Афінійській державі, ідеологію правосуддя на теренах Спарти;

- доведено, що давньогрецька філософсько-правова традиція виникла як результат синтезу великої кількості складових, що є невід'ємним атрибутом буття соціуму. Давньогрецька філософсько-правова думка увібрала в себе все, що було принесено на грецькі терени представниками різноманітних етносів та груп, результатом чого стало формування цивілізаційного вектора, який знаходить власне відображення в усіх сферах людського буття, у т.ч. й системі правосуддя. У змісті правосуддя знайшли відображення основоположні аксіологічні принципи, такі як відкритість судового процесу, демократизм, колегіальність прийняття рішень, використання показів свідків у якості доказів, формування інституту нагляду за порядком ведення судового процесу, змагальність, нормативне закріплення норм матеріального і процесуального права, зародження інституту присяжних засідателів;

- указано на те, що основоположні засади діяльності судової системи держави, розроблені ще давньогрецькими мислителями й апробовані на теренах Афінійської держави, не втратили властивої їм актуальності. І в наш час вони продовжують виступати в якості основ діяльності судових систем переважної більшості держав світу, міжнародних судів та знаходять відображення у змісті основоположних нормативно-правових актів держав, у т.ч. й у змісті Конституції України. Зокрема, до переліку таких понять належать: рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості; забезпечення обвинуваченому права на захист; гласність судового процесу; обов'язковість судового рішення та можливість колегіального розгляду справи, розгляд справи судом присяжних.

удосконалено:

- підхід до питання щодо еволюційного впливу філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя на процеси становлення й розвитку систем правосуддя в демократичних державах, у т.ч. й в Україні;

- положення про те, що, незважаючи на спільні культурні традиції давньогрецького соціуму, мову, спосіб життя, світоглядні орієнтири тощо, різним давньогрецьким державним утворенням була притаманною щораз

власна система державного управління, у т.ч. й система правосуддя. Завдяки цьому феноменові стає можливим аналіз особливостей різноманітних систем правосуддя, що діяли упродовж одного темпорального періоду;

- теорію світоглядної дегенерації правосуддя постсократичного періоду.
дістало подальший розвиток:

- питання етико-соціального змісту правосуддя у вченні Сократа;

- визначення феномена правосуддя у філософсько-правових поглядах Платона й Арістотеля;

- положення про вплив філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя на процеси становлення та функціонування судової системи сучасної України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення, винесені на захист, відіграють значну роль у подальшому розвитку науки філософії права, дають можливість комплексного осмислення процесу й особливостей формування вітчизняної судової системи. Сформульовані в процесі дослідження наукові пропозиції можуть знайти власне застосування у:

- *практичній діяльності* – у процесі проведення занять з особовим складом ГУНП в Чернівецькій області з метою теоретичної підготовки працівників Національної поліції в Чернівецькій області (акт впровадження Головного управління Національної поліції в Чернівецькій області від 15 липня 2021 р.), для використання у процесі теоретичної підготовки суддів апеляційного та місцевих загальних судів Чернівецької області (акт Чернівецького апеляційного суду від 08 липня 2021 р.);

- *науково-дослідницькій діяльності й освітньому процесі* – для дослідження впливу філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя на процеси розвитку судової системи сучасної України (акт юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича від 30 червня 2021 р.) та під час читання лекційних і проведення семінарських занять зі студентами за освітніми компонентами «Філософія права», «Історія вчень про державу і право», «Право Європейського Союзу» (акт ЗВО «Університет Короля Данила» м. Івано-Франківськ від 01 липня 2021 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею та містить отримані особисто автором нові результати в галузі науки філософії права, які спрямовані на визначення онто-аксіологічної природи філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя. Сформульовані наукові положення й висновки є результатом особистих досліджень дисертанта.

Апробація результатів дисертації. Робота обговорювалася на засіданні кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ. Окремі висновки, положення й рекомендації оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських наукових, науково-практичних і науково-теоретичних конференціях, зокрема: «Проблемы античного мира: научный сборник статей» (г. Алмати, 28 марта 2014 г.), «Античный мир и современность» (г. Алмати, 27 марта 2015 г.), «Юридична психологія в Україні: здобутки та перспективи» (м. Київ, 24 квітня 2015 р.), «Диалог двух культур

Востока и Запада через призму единства и многообразия : древний мир, средневековье, новое и новейшее время» (г. Алматы, 29 апреля 2016 г.), «Філософські, методологічні та психологічні проблеми права» (м. Київ, 11 листопада 2017 р.), «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 28 травня 2020 р.).

Публікації. Основні положення й висновки, сформульовані в дисертації, відображено в 11 наукових публікаціях, з яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття – у зарубіжному науковому періодичному виданні іншої держави, яка входить до Європейського Союзу, з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача, шість – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних та всеукраїнських наукових, науково-практичних і науково-теоретичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (300 найменувань на 21 сторінці) і двох додатків (на 10 сторінках). Загальний обсяг дисертації – 231 сторінка, з них основного тексту – 188 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, її актуальність, ступінь дослідження проблеми; визначено зв'язок із науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну; висвітлено теоретичну й емпіричну базу роботи, практичне значення одержаних результатів; подано відомості про їхню апробацію та впровадження.

Розділ 1. «Джерельна база та методологія дослідження філософсько-правової природи давньогрецького правосуддя» вміщує дві архітектонічні складові, в яких представлено стан наукового опрацювання теми роботи й визначено наукові підходи та методи для її висвітлення.

У підрозділі 1.1 *«Стан наукового опрацювання феномена давньогрецького правосуддя з позицій філософсько-правового аналізу»* висвітлено основні наукові позиції щодо феномена давньогрецької філософії права загалом та філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя зокрема, у зв'язку з чим проаналізовано праці таких учених, як С. С. Алексєєв, Ю. В. Андрєєв, Е. Аннерс, Д. Антісері, О. О. Бандура, М. Г. Братасюк, Ю. Белох, В. С. Бігун, Р. Брамбо, В. М. Вовк, М. Вундт, П. П. Гайденко, О. І. Гвоздік, С. Д. Гусарєв, А. І. Доватур, А. А. Захаров, Ф. Х. Кессіді, С. Ф. Кечек'ян, М. І. Козюбра, К. М. Колобова, М. В. Костицький, М. М. Косьмій, Н. В. Кушакова-Костицька, А. Ф. Лосєв, С. Я. Лур'є, І. М. Луцький, А. Маковельський, С. І. Максимов, М. К. Мамардашвілі, О. Є. Маноха, С. Г. Меленко, В. С. Нерсєсянц, П. І. Новгородцев, С. В. Пролєєв, П. М. Рабінович, С. П. Рабінович, М. Н. Разумович, Б. Рассел, Дж. Реале, Г. П. Редькін, Ю. С. Симон, Л. О. Тихоміров, Ю. А. Тихомиров, І. С. Тімуш, Б. Й. Тищик, А. С. Токарська,

Є. М. Трубецькой, С. М. Трубецькой, К. Форлендер, Е. Д. Фролов,
О. І. Харитонova, В. В. Черней, З. М. Черніловський, М. В. Шахматов,
Г. Ф. Шершеневич та ін.

Зазначається, що, послуговуючись концепцією академіка М. В. Костицького стосовно методологічних джерел українського права, давньогрецька філософія виступає в якості феномена, який є важливою складовою парадигми реформування й розбудови судової системи нашої держави. Робиться наголос на тому, що філософсько-правові основи давньогрецького правосуддя не виникли на порожньому місці, а є продуктом синтезу існуючих на той час філософсько-правових поглядів та ідей, спрямованих на пізнання таких онтологічних категорій, як справедливість, правда, мир, суспільна рівновага, правосуддя, які й у наш час визначаються властивою їм аксіологічною природою та значенням для буття соціуму в цілому.

У межах підрозділу 1.2 *«Методологія філософсько-правового дослідження давньогрецького правосуддя»* зазначається, що тема дисертації безпосередньо пов'язана з проведенням ретроспективного аналізу філософсько-правових сентенцій, сформульованих свого часу мислителями давньогрецького періоду. Саме тому з метою досягнення наукової мети було визначено й використано відповідний комплекс філософських, загальнонаукових та спеціально-правових методів.

У процесі підготовки роботи здійснено аналіз методологічних підходів та наукових методів дослідження філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя та їх відображення у сфері сучасної української системи зокрема та європейської судової системи загалом. Зазначається, що застосування комплексу взаємодоповнюючих методологічних підходів є необхідним фактором у процесі дослідження динаміки впливу філософсько-правових ідей на сферу давньогрецького правосуддя, окреслення співвідношення між такими філософсько-правовими категоріями, як справедливість та несправедливість, добро і зло, характеристики таких філософсько-правових понять, як суще та належне, логічне та історичне, обґрунтування ролі людини в якості найвищої цінності у державі, розкриття гуманістичного змісту філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя, висвітлення духовно-особистісних та психологічних особливостей феномена давньогрецького правосуддя, тлумачення низки ідей, положень, понять і категорій, тощо.

Застосування загальнонаукової методології дало можливість розкрити феномен давньогрецького правосуддя в якості системного та структурно-функціонального явища, яке базується на аксіологічному змісті філософсько-правових ідей, сформульованих мислителями давньогрецького періоду. У свою чергу використання спеціально-правових методів, дало змогу простежити історичні етапи еволюції феномена давньогрецького правосуддя і його філософсько-правових основ та дослідити їхній вплив на процеси становлення та функціонування судової системи сучасної України.

Розділ 2. «Філософські та нормативні характеристики давньогрецького правосуддя» складається з чотирьох підрозділів, у змісті яких проведено компаративістський аналіз світоглядних засад давньогрецького

правосуддя порівняно з єгипетським та вавилонським, досліджено філософські основи правосуддя в ахейський та дорійський періоди, розглянуто феномен реалізації філософсько-правових ідей правосуддя в Афінській державі та з'ясовано особливості ідеології правосуддя у Спарті.

У підрозділі 2.1 *«Компаративістський аналіз світоглядних засад давньогрецького правосуддя (порівняно з єгипетським та вавилонським)»* доведено, що на момент формування, розвитку і функціонування судової системи на теренах Давнього Єгипту судова гілка влади була нерозривно пов'язана з найвищою адміністративною сферою держави та цілком від неї узалежнена. Вищий суд у Давньому Єгипті перебував у віданні спеціальної установи – шести палат, на чолі яких знаходився головний сановник країни (візир або джаті). Усі судові справи в цьому органі вирішувалися на основі колегіальності. Указується на те, що на чолі системи правосуддя давньоєгипетської держави знаходився фараон. У свою чергу найнижчою судовою ланкою виступали номахи – керівники адміністративних одиниць держави. Робиться висновок, що вже за часів Давнього Єгипту на його теренах відбулося формування не лише принципів об'єктивності та законності судового розгляду справи, але й одного з основоположних принципів правосуддя – рівності усіх перед законом.

Указується, що притаманна Вавилонській державі система правових норм формувалася на безпосередній основі використання результатів розгляду судових справ, які проводилися державними службовцями. Зазначається, що норма права у законах Хаммурапі формувалася зі змісту судового рішення з конкретної справи. Судочинство здійснювалося публічно. Судові функції належали до повноважень, як правило, спеціального посадовця, але також існували судові колегії, до складу яких належали старійшини та імениті жителі міста. У якості найвищої судової інстанції виступав сам цар, а судові рішення сприймалося в якості акту справедливості, який реалізовувався і за допомогою законів, і за участі богів. Підкреслюється, що суди були декількох рівнів та різноманітних юрисдикцій: общинні, храмові та царські. Верховні судові повноваження належали царському судові.

Стверджується, що правосуддя на теренах Давньої Греції належало до сфери владних повноважень Народних Зборів та Ареопагу, а також іще декільком судовим колегіям, які створювалися з метою розгляду окремих справ. Робиться висновок щодо наявності дотримання принципів демократизму та незалежності у сфері давньогрецького правосуддя. Досить великий масив судових справ розглядався колегіально з винесенням рішення чи вироку по справі на основі результатів таємного голосування суддів, що фактично робило процес об'єктивним.

Робиться висновок, що система правосуддя Давньої Греції досить суттєво відрізнялася від аналогічних систем Давнього Єгипту й Вавилону. Указані розбіжності пояснюються більш високим онто-аксіологічним розвитком системи правосуддя, яка існувала на теренах Давньої Греції, адже вона увібрала в себе вже масу демократичних інституцій, котрі якісно підвищили рівень саме давньогрецького правосуддя.

У підрозділі 2.2 «Філософські основи правосуддя в ахейський та дорійський періоди» зауважується, що, послуговуючись результатами гносеологічного аналізу змісту творів Гомера, можна прийти до висновків, що ще на зорі формування у давньогрецькому суспільстві основ державності, знаходять власний прояв не лише фактори виникнення й еволюції інституту правосуддя загалом, але й закладення до його змісту основоположних онтологічних принципів, які не лише згодом розвинулись у відповідні складові аксіологічні інститути системи правосуддя та визначили вектор розвитку судочинства загалом як соціально-аксіологічного інституту держави, але й зберегли притаманну їм і в наш час актуальність та необхідність. До зазначених онто-аксіологічних особливостей соціуму ахейської цивілізаційної платформи можна віднести фактор відкритості судового процесу, притаманний йому демократизм, колегіальність прийняття рішень по справі, використання показів свідків у якості доказів, формування інституту нагляду за порядком ведення судового процесу, принцип змагальності, нормативне закріплення норм матеріального і процесуального права та феномен зародження інституту присяжних засідателів.

Наголошується, що навіть зміна ахейського періоду дорійським не зупинив цивілізаційний поступ становлення все нових демократичних інституцій у сфері державного управління, а також з'являється новий демократичний інструментарій у системі правосуддя, який не втратив власної актуальності і в наш час, зокрема колегіальність розгляду справ у суді.

У підрозділі 2.3 «Реалізація філософсько-правових ідей правосуддя в Афінській державі» зазначається, що з найдавніших часів верховним судом в Афінах вважалася Рада Ареопагу. Однак у процесі реформ Солон було створено Гелією – суд присяжних, який поступово й перетворився в один із найважливіших елементів демократичної політичної системи та сконцентрував у власному віданні переважну більшість судових справ. Зазначається, що завдяки солонівським реформам давньогрецька Гелією перетворилась не лише на вищий судовий орган, але й із часом почала наділятися функціями законодавчого органу.

Наголошується, що афінська судова система включала до свого складу елементи безпосередньої демократії. Зокрема найвищий судовий орган держави, Гелією, був виборним, а найбільш кількісне представництво у ньому належало найнижчому соціальному прошарку в державі – фетам. Окрім розгляду кримінальних та цивільних справ, до компетенції суду належало право повноважної перевірки рішень народних зборів на їх відповідність принципам державного устрою Афін, таким чином уже створювався аналог сучасного конституційного суду.

Указується на те, що рішення по справі, винесене Гелією, було остаточним і не підлягало оскарженню чи переглядові.

У підрозділі 2.4 «Ідеологія правосуддя у Спарті» проводиться аналіз судової системи, притаманної Спарті. Зокрема зазначається, що на ранніх етапах існування спартанської держави функції верховного суду общини та хранителя усного права виконувала рада старійшин (Герусія). Згодом функції цивільного судочинства перейшли до компетенції ефорів, а за Герусією залишилися функції

судочинства у кримінальних справах та щодо призначення покарань за вчинення державних злочинів, у т.ч. й у процесах проти царів. Однак слід наголосити, що у випадку притягнення до відповідальності царя або ж інших перших осіб держави Герусія вимушена була діяти спільно з ефорами, утворюючи таким чином найвищу державну судову колегію. У свою чергу створення найвищого судового органу держави на базі царської влади, Герусії та колегії ефорів несло в собі досить важливе значення, адже за його допомогою відбувалась фактична реалізація на практиці механізму стримувань і противаг між найвищими владними інституціями Спарти, чим робилася неможливою концентрація всіх державних владних повноважень у руках одного органу.

Проаналізувавши систему правосуддя Спарти, можна констатувати факт, що зазначений феномен, з одного боку, проявляв схильність до прояву суддівського свавілля, зокрема з боку ефорів, та водночас містив у собі певні надійні юридичні механізми убезпечення або ж мінімізації його поширення на теренах держави. У свою чергу судовими повноваженнями у Спарті були наділені Герусія, ефорат, частково царі та Апелла (народні збори).

Розділ 3. «Сократичний і постсократичний періоди розвитку феномена давньогрецького правосуддя та особливості їхньої рефлексії в сучасній Україні» складається з чотирьох підрозділів, у яких досліджуються етико-соціальний зміст правосуддя у вченні Сократа, розглядається проблематика правосуддя у філософсько-правових поглядах Платона й Арістотеля, аналізуються фактори світоглядної дегенерації правосуддя постсократичного періоду та розкривається феномен впливу філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя на процеси становлення та функціонування судової системи сучасної України.

У підрозділі 3.1 *«Етико-соціальний зміст правосуддя у вченні Сократа»* підкреслено: показовим у філософії мислителя є те, що найбільшу цінність буття як соціуму загалом, так і окремого індивіда зокрема, яке, у свою чергу, досить чітко регламентоване найвищим знанням, філософ намагався сформулювати крізь призму такого загально-соціального феномена, як справедливість. Важливо зазначити, що Сократ не проводив чіткого розмежування між поняттями «закон» та «законність». Мислитель проявив себе не лише в якості геніального філософа, але й ревнивого законника, сталого прихильника демократичних інституцій.

Зауважується, що, Сократом досить ретельно та ґрунтовно було розроблено логіко-аксіологічний зміст таких філософсько-правових категорій, як мудрість, справедливість та добродетель із безпосередньою проєкцією указаних феноменів на сферу соціального буття. Також мислителем у досить імперативній формі наголошувалося на тому, що саме закон є тим аксіологічним абсолютом, на основі якого повинна вибудовуватись онтологічна сутність соціуму загалом та окремо взятого індивіда зокрема. З іншого боку, філософ залишив поза увагою психологічний аспект діяльності суду. Навіть ціною свого життя мислитель продовжував слугувати фактично ідеалам правосуддя та вказав для прийдешніх поколінь на ще один надзвичайно важливий аспект судової діяльності – її психологічну складову.

У підрозділі 3.2 «Проблематика правосуддя у філософсько-правових поглядах Платона й Арістотеля» доведено, що для Платона саме держава була первинною, домінантною категорією, а окремих індивід перебував на позиціях вторинності, тоді як, у свою чергу, вже Арістотелем саме окремих індивід позиціонувався в якості первинної, домінуючої категорії у порівнянні з державою. Платон наділяв особу судді досить широким спектром повноважень поряд із обов'язковим володінням необхідними особистими якостями морально-етичного характеру, які не дозволять йому вийти за межі справедливості. У свою чергу, за Платоном, саме закон виступає в якості актуального та онтологічно-необхідного мірила справедливості.

Наголошується, що для учня Платона Арістотеля правосуддя (правосудність) виступала в ролі певної вищої онтологічної категорії пізнання навколишньої дійсності, зрозуміти, а тим паче пояснити аксіологічну сутність якої можуть лише високоморальні особистості, які вирізняються чистотою власних думок та володіють певним необхідним багажем знань. На думку мислителя, саме правосуддя, правосудність є найвищим проявом справедливості. З іншого боку, в якості антагонізму справедливості, на думку філософа, виступає ніщо інше, як неправосудність, що є безпосереднім виразом і провідником несправедливості та знаходиться на абсолютно протилежних, антагоністичних позиціях як стосовно правосудності (правосуддя), так і справедливості загалом.

У підрозділі 3.3 «Світоглядна дегенерація правосуддя постсократичного періоду» доведено, що таким яскравим давньогрецьким мислителем постсократичного періоду, як Епікур, зазначалося, що політичне життя є принципово неприродним. Зауважується, що сприйняття Епікуром права, закону та справедливості є цілком антагонічним класично-грецькому розумінню. В епікурівській інтерпретації справедливості (а вслід за нею також держава та право) – це умовні та несправжні явища, хоча вони і відповідають розумно зрозумілим велінням та потребам природи. У свою чергу справедливості, згідно вчення філософа, є явищем не природним, а позитивістським та є нічим іншим, як продуктом діяльності певних спеціалізованих органів держави (у т.ч. й органів правосуддя).

У свою чергу представники філософії стоїцизму захищали принцип об'єктивності розгляду судової справи. Також для них є притаманною жорстка позиція щодо проблематики злочину та покарання, яка досить чітко пояснюється розумінням ними самого феномена людського обов'язку, який полягав у тому, що індивідові слід жити, виконуючи всі покладені на нього зобов'язання. У цілому представники цієї філософської школи виступали за жорстке дотримання нормативних приписів та за об'єктивний, усебічний та повний розгляд судових справ.

Робиться наголос на тому факті, що скептицизм не міг призвести до правильного сприйняття самої сутності справедливого, адже філософами-скептиками висловлювалася думка, що немає доброго і справедливого за самою природою і вся справедливість є нічим іншим, як наслідком людських або ж громадянських установлень.

У підрозділі 3.4 «Вплив філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя на процеси становлення та функціонування судової системи в сучасній Україні» зосереджено увагу на тому, що під час гносеологічного аналізу онтологічного змісту відповідних статей Основного Закону нашої держави було визначено чітку закономірність відповідності переважної більшості світоглядних основ сучасного українського правосуддя філософсько-правовим основам давньогрецького правосуддя. Так, уже у викладі ст. 1 Основного закону нашої держави можна побачити присутність онтологічної формули, яка полягає в тому, що процеси утвердження у суспільстві правди та справедливості виступають у ролі каталізатора формування благозаконня та правопорядку в соціумі, наслідком чого є спокій та мирне життя. Також у тексті Конституції України знайшов відображення принцип поділу державної влади, за яким до окремої незалежної гілки належить судова влада. Цей принцип також бере власні витoki з філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя. У свою чергу, виходячи з аналізу змісту ст. 129 Конституції України, можна зауважити, що основні засади судочинства, якими керується сучасна судова система нашої держави, досить тісно корелює з принципами, на основі яких здійснював свою діяльність суд Афінської держави – а саме Геліея. Так, зокрема, і Геліеї, й сучасній судовій системі України притаманні такі основні засади, як рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості; забезпечення обвинуваченому права на захист; гласність судового процесу; обов'язковість судового рішення. Спільною ознакою також є можливість колегіального розгляду справи або ж розгляд справи судом присяжних.

ВИСНОВКИ

Узагальнення проблем теоретико-методологічних засад дослідження філософсько-правової природи давньогрецького правосуддя поряд із розробкою проблематики філософських та нормативних характеристик давньогрецького правосуддя у поєднанні з аналізом ідентифікаційних ознак та онтоаксіологічної сутності сократичного та постсократичного періодів розвитку феномена давньогрецького правосуддя й особливостей їхньої рефлексії в сучасній Україні надали можливість сформулювати низку нових положень, рекомендацій та **висновків**:

1. На основі аналізу наукових праць, предметом дослідження яких було обрано аналіз давньогрецької філософсько-правової спадщини, можемо стверджувати, що дослідження філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя не набуло широкого тлумачення у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Саме тому нами й було обрано предметом спеціального дослідження проблематику філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя та зроблено спробу певної екстраполяції аксіологічного змісту досліджуваних нами ідей на сферу буття сучасного українського соціуму й держави.

2. Проблематика вивчення філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя на нині перебуває на ще недостатньому теоретико-практичному рівні, внаслідок чого вона актуалізується та потребує ґрунтовного комплексного вивчення. Адже наукові розвідки сучасних дослідників, щодо тематики наукового аналізу філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя носять здебільшого епізодично-позиційний характер, торкаються хіба окремих аспектів зазначеної проблематики, що, у свою чергу, жодним чином не применшує зазначений науковий здобуток та зроблений ними аксіологічний внесок до загальнолюдської скарбниці наукових досліджень.

3. Система правосуддя Давньої Греції досить суттєво відрізнялася від аналогічних систем Давнього Єгипту й Вавилону. Указані розбіжності пояснюються більш високим онто-аксіологічним розвитком системи правосуддя, що існувала на теренах Давньої Греції. На наш погляд, це слід пов'язувати з тим, що до вказаної системи, а також до державних інституцій у цілому починають проникати новітні (на той час) світоглядні ідеї, які досить вдало формувалися й логічно обґрунтовувалися давньогрецькими мислителями. Наслідком цих процесів виступила реалізація вказаних ідей у практичній сфері – як під час формування органів державної влади, так і в процесі їхнього функціонування.

4. Давньогрецька філософсько-правова традиція ахейського та дорійського періодів є результатом синтезу культурних традицій, мови, способу життя, світоглядних орієнтирів, які були притаманними давньогрецькому соціумові. У свою чергу можна прийти до висновків, що ще на зорі формування у давньогрецькому суспільстві основ державності знаходять власний прояв не лише фактори виникнення й еволюції інституту правосуддя загалом, але й закладення до його змісту основоположних онтологічних принципів, які не лише згодом розвинулись у відповідні складові аксіологічні інститути системи правосуддя та визначили вектор розвитку судочинства загалом як соціально-аксіологічного інституту держави, але й зберегли притаманну їм і в наш час актуальність та необхідність. До зазначених феноменів можна віднести фактор відкритості судового процесу, притаманний йому демократизм, колегіальність прийняття рішень по справі, використання показів свідків у якості доказів, формування інституту нагляду за порядком ведення судового процесу, принцип змагальності, нормативне закріплення норм матеріального і процесуального права, також, на нашу думку, феномен зародження інституту присяжних засідателів.

У свою чергу навіть зміна ахейського періоду дорійським не зупинила цивілізаційний поступ становлення демократичних інституцій у системі правосуддя, які не втратили власної актуальності й нині.

5. Афінська судова система включала до свого складу елементи безпосередньої демократії, що свідчить про високий ступінь розвитку в державі демократичних інституцій. Саме вона виступила в якості квінтесенції практичної реалізації у сфері давньогрецького правосуддя філософсько-правових ідей, сформульованих мислителями Давньої Греції. Зокрема, можна стверджувати, що діяльність судових органів Афінської держави, як-от Рада Ареопагу та Гелієя,

безпосередньо вибудовувалась на застосуванні таких філософсько-правових основ, як справедливість, демократизм, виборність, рівність перед законом та судом (для вільного населення), колегіальність, змагальність, право на захист. Зазначене твердження базується на самих принципах формування та діяльності найвищого судового органу держави – Гелієї (суду присяжних). Зокрема, цей орган був виборним, а найбільш кількісне представництво у ньому належало найнижчому соціальному прошаркові в державі – фетам. Рішення судом приймалося шляхом таємного голосування, а обвинуваченому надавалося право на захист, незважаючи на його майновий стан чи належність до того чи іншого соціального прошарку населення полісу. Окрім розгляду кримінальних та цивільних справ, до компетенції суду належало також право повноважної перевірки рішень народних зборів на їх відповідність принципам державного устрою Афін. Таким чином, Гелієя була свого часу новітнім та демократичним органом державної влади, який наділявся широким спектром життєво важливих повноважень. Рішення по справі винесене Гелієєю, було остаточним і вже не підлягало оскарженню чи переглядові.

6. Стосовно системи правосуддя Спарти слід зазначити, що обговорюваний феномен, з одного боку, був схильним до прояву суддівського свавілля, зокрема з боку ефорів, та водночас містив у собі певні надійні юридичні механізми убезпечення або ж мінімізації його поширення на теренах держави. Судовими повноваженнями у Спарті були наділені Герусія, ефорат, частково царі та Апелла (народні збори). Указані державні органи Лакедемону наділялись окремими судовими повноваженнями, що свідчить про існування у Спарті певної судової спеціалізації. У свою чергу у випадку притягнення до відповідальності царя або ж інших перших осіб держави Герусія (до складу якої входили також і два спартанські царі) змушена була діяти спільно з ефорами, утворюючи таким чином найвищу судову інстанцію держави, яка визначалася колегіальністю. Отож в особливих випадках рішення виносилося спільно фактично всіма органами державної влади, що були наділені судовими повноваженнями, тобто створювався «колективний» Верховний суд держави, основоположними принципами діяльності якого фактично виступали ті ж самі філософсько-правові основи, які притаманні для судової системи Афін, зокрема справедливість, демократизм, виборність, рівність перед законом та судом (для вільного населення), колегіальність, змагальність, право на захист. Інакше кажучи, в цьому випадку йдеться про прояв феномена, який полягає в тому, що, незважаючи на відмінності у формах державного правління, властивих, зокрема Афінам та Спарті, у ролі світоглядних основ судових систем цих давньогрецьких полісів виступали одні й ті ж філософсько-правові ідеї. Згаданий факт слугує ще одним підтвердженням того, що в процесі формування судової системи того чи іншого давньогрецького полісу провідну роль відігравали не форми державного правління (які були вкрай різноманітними та навіть відзначалися антагоністичністю), а спільні філософсько-правові основи, ідеї, які стали віддзеркаленням сприйняття навколишнього світу давньогрецьким соціумом у цілому.

7. Сократом досить ґрунтовно було розроблено логіко-аксіологічний зміст таких філософсько-правових категорій, як мудрість, справедливість та добродієність із безпосередньою проєкцією вказаних феноменів на сферу соціального буття. У свою чергу мислителем наголошувалося на тому, що саме закон є тим аксіологічним абсолютом, на основі якого повинна вибудовуватись онтологічна сутність соціуму загалом та окремо взятого індивіда зокрема. З іншого боку, мислитель залишив поза увагою психологічний аспект діяльності суду і, попри зрозуміння зазначеної помилки, залишився на власних світоглядних позиціях і навіть намагався розкрити психологічні аспекти діяльності суду, послуговуючись законами формальної логіки під час судового процесу, в якому він сам виступав у ролі обвинуваченого. Але в цьому випадку мислитель потерпів фіаско, а судді, сприйнявши таку поведінку філософа як виклик та зневагу до себе, постановили для Сократа смертний вирок. Філософ гідно прийняв власне фіаско, яке коштувало йому життя, і навіть опосередковано визнав, що психологічний аспект у діяльності суду відіграє досить значну, а часом і фатальну роль. Таким чином, навіть ціною власного життя мислитель продовжував служіння ідеалам правосуддя та вказав для прийдешніх поколінь на ще один надзвичайно важливий аспект судової діяльності – її психологічну складову, яку так само, думається, слід віднести до парадигми філософсько-правових основ давньогрецького правосуддя, яка не втратила своєї актуальності й нині.

8. Учень Сократа – Платон висловлював думку з приводу того, що закони та правосуддя містять у собі божественну складову і саме тому вони не можуть бути несправедливими. У свою чергу сам феномен установлення справедливості на основі права стає можливим лише в процесі діяльності такого надзвичайно впливового державного інституту, як суд. Тобто, навіть незважаючи на божественне походження законів та правосуддя, у процесі встановлення справедливості провідну роль відіграє саме держава завдяки функціональній діяльності її судової системи. Водночас мислитель наділяв особу судді доволі широким спектром повноважень, але сам суддя, на переконання філософа, повинен володіти необхідними особистими якостями морально-етичного характеру, які не дозволять йому вийти за межі справедливості. У свою чергу саме закон, на глибоке переконання мислителя, виступає в якості актуального «мірила» справедливості як основної філософсько-правової категорії давньогрецького правосуддя.

У свою чергу феномен правосуддя (правосудності) для учня Платона – Арістотеля виступав у ролі певної вищої онтологічної категорії пізнання навколишньої дійсності, зрозуміти, а тим більше пояснити аксіологічну сутність якої можуть лише високоморальні особистості, які характеризуються чистотою власних думок та володіють певним необхідним багажем знань. Але філософом також було зроблено певне застереження, адже, на його думку, те, що законне, є справедливим (правосудним) лише за умови певного суб'єктивного визнання, тобто правовим лише у суб'єктивному, а не об'єктивному сенсі. Тому сформульоване Арістотелем логічне правило не є абсолютним, а лише частково істинним, адже хіба можуть диктаторські нормативні приписи, прийняті завдяки

законотворчому мистецтву, бути правосудними (правовими)? У цьому випадку філософом опосередковано проголошується примат права над законом, що порівняно із філософсько-правовими позиціями, на яких перебували Сократ і Платон, є надзвичайно важливою тогочасною новелою, яка знайшла безпосереднє підтвердження у нормативно-правовому масиві держав, належних до європейської цивілізаційної платформи.

Також філософ указував на те, що у своїй діяльності суддя послуговується не лише правом та законами з метою встановлення справедливості, але й виступає не від свого власного імені, а від імені держави, позиціонуючи себе в якості і виразника волі соціуму, і провідника волі держави в цілому.

9. Правосуддя як феномен сприймалося Епікуром у якості не природного явища, створеного державою для обслуговування власних інтересів та наділення себе певним обсягом каральних функцій. Сам мислитель, на наш погляд, ставився вкрай негативно до процесу правосуддя як соціально-важливого явища.

У свою чергу для представників філософської школи стоїцизму притаманною була жорстка позиція щодо проблематики злочину та покарання. Саме тому представники цього філософського напрямку у сфері дотримання закону та провадження правосуддя займали досить жорстку позицію, наділяючи особу судді предикатами незворушності та суворого дотримання букви й духу закону.

Натомість зазначимо, що світосприйняття, властиве скептицизмові, не могло сформулювати логічно виважене та всезагальне поняття справедливості. Справді поняття справедливості та права, на думку скептиків, у різних народів є неоднаковим. Більше того, ані справедливість, ані правосуддя, на переконання скептиків, не несли в собі жодної онтологічної цінності, а були лише атрибутом збагачення та примноження матеріального достатку.

Таким чином, можемо констатувати факт світоглядної дегенерації феномена правосуддя у постсократичний період. Адже ні Епікур, ані представники філософської школи скептицизму фактично не сприймали правосуддя в якості життєво необхідного феномена буття соціуму та функціонування держави. У свою чергу представники вказаних філософських шкіл фактично вкрай негативно почали сприймати феномен правосуддя, надаючи йому лише предикати негативності та вважати мало не проявом зла. У свою чергу лише представники школи стоїцизму ще залишались на певних світоглядних позиціях, властивих Сократові та Платону, з приводу віднесення до абсолюту саме закону. Але це також є безпосереднім проявом дегенерації, адже сформульований Арістотелем феномен права так і залишився поза увагою стоїків.

10. Основоположні засади діяльності судової системи держави, розроблені ще давньогрецькими мислителями й апробовані на теренах Афінської держави, навіть крізь тисячоліття не втратили властивої їм актуальності та й у наш час продовжують виступати в якості основ діяльності судових систем переважної більшості країн світу, міжнародних судів та знаходять власне відображення у змісті основоположних нормативно-правових

актів держав, які стали на шлях побудови демократичного суспільства та захисту прав людини. Належить до цього ряду й наша держава, в Основному Законі якої знайшли власне відображення основоположні принципи діяльності судової системи, розроблені ще за часів Давньої Греції, зокрема такі, як рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості; забезпечення обвинуваченому права на захист; гласність судового процесу; обов'язковість судового рішення та можливість колегіального розгляду справи або ж розгляд справи судом присяжних.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Мамчин П. І. Етичність кризь призму реальності: феномен філософсько-правової рефлексії. *Порівняльно-аналітичне право – електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. 2014. № 7. С. 210–213.
2. Мамчин П. І. Філософські основи давньогрецького правосуддя ахейського періоду. *Філософські та методологічні проблеми права: науковий журнал*. 2016. № 1(11). С. 104–113.
3. Мамчин П. І. Трансформація світоглядних основ давньогрецького правосуддя дорійського періоду. *Філософські та методологічні проблеми права: науковий журнал*. 2018. № 1–2. С. 116–125.
4. Мамчин П. І. Проблематика правосуддя у філософсько-правових поглядах Платона та Аристотеля. *Європейські перспективи : науковий журнал*. 2018. № 4. С. 121–127.
5. Mamchyn P. Implementation of Philosophical and legal ideas in ancient Athens. *European Socio-Legal and Humanitarian Studies*. 2021. № 1. S. 73–83. (Румунія).
6. Мамчин П. И. Этико-социальные взгляды Сократа : философско-правовой аспект. *Проблемы античного мира: научный сборник статей* (Алматы, 28 мар. 2014 г.). Алматы, 2014. С.224–233.
7. Мамчин П. И. Дихотомия справедливости в философско-правовых изложениях Сократа. *Античный мир и современность: сборник научных статей* (Алматы, 27 мар. 2015 г.). Алматы, 2015. С. 99–109.
8. Мамчин П. Феноменологія справедливості: сократичний підхід. *Юридична психологія в Україні: здобутки та перспективи: матеріали науково-практичної конференції* (Київ, 24 квіт. 2015 р.). Київ, 2015. С. 99–102.
9. Мамчин П. И. Философские основы древнегреческого правосудия ахейского периода. *Диалог двух культур Востока и Запада через призму единства и многообразия: древний мир, средневековье, новое и новейшее время: сборник научных статей* (Алматы, 29 апр. 2016 г.). Алматы, 2016. С. 262–270.
10. Мамчин П. І. Реформи Солона Афінського як вияв реалізації філософсько-правових ідей правосуддя в Афінській державі. *Філософські, методологічні та психологічні проблеми права: матеріали VII Всеукраїнської науково-теоретичної конференції* (Київ, 11 листоп. 2017 р.). Київ, 2017. С. 246–249.

11. Мамчин П. І. Скептицизм та поняття справедливості: гносеологічний підхід. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвузівського науково-практичного круглого столу* (Київ, 28 трав. 2020 р.). Київ, 2020. Ч. 2. С. 125–132.

АНОТАЦІЯ

Мамчин П. І. Філософсько-правові основи давньогрецького правосуддя. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021.

У дисертації зазначається, що система правосуддя Давньої Греції досить якісно та суттєво відрізнялася від аналогічних систем Давнього Єгипту та Вавилону. Проаналізовано особливості давньогрецької філософсько-правової традиції у сфері судочинства часів ахейського та дорійського періодів. Розглянуто судову систему Афін, ідеологію правосуддя у Спарті. Підкреслюється, що Сократом залишено поза увагою психологічний аспект діяльності суду. Указується на те, що на переконання Платона суддя мусить володіти не лише широкими повноваженнями, але й необхідними особистими якостями морально-етичного характеру. Зазначається, що Арістотель робив наголос на тому, що правосуддя (правосудність) покликане визначити і встановити загально-соціальні, спільні джерела й основи справедливості. У свою чергу Епікуром феномен правосуддя сприймався у якості неприродного явища. Стоїки перебували на жорстких позиціях щодо проблематики злочину та покарання. Натомість скептики, не сформулювали логічно виваженого та всезагального поняття справедливості. Указується на те, що у Конституції України знайшли власне відображення основоположні принципи діяльності судової системи, розроблені ще за часів Давньої Греції.

Ключові слова: філософія права, правосуддя, держава, справедливість, соціальне буття, соціальна рівновага, Афінська держава, Спарта, Сократ, Платон, Арістотель, права людини, судова система України.

АННОТАЦИЯ

Мамчин П. И. Философско-правовые основы древнегреческого правосудия. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.12 – философия права. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2021.

В диссертации отмечается, что система правосудия Древней Греции достаточно качественно и существенно отличалась от аналогичных систем Древнего Египта и Вавилона. Проанализированы особенности древнегреческой философско-правовой традиции в сфере судопроизводства времен ахейского и дорийского периодов. Рассмотрено судебную систему Афин, идеологию правосудия в Спарте. Подчеркивается, что Сократом оставлено без внимания

психологический аспект деятельности суда. Указывается на то, что, по мнению Платона, судья должен обладать не только широкими полномочиями, но и необходимыми личными качествами морально-этического характера. Отмечается, что Аристотель делал упор на то, что правосудие (правосудность) призвано определить и установить обще-социальные источники и основы справедливости. В свою очередь Эпикуром феномен правосудия воспринимался в качестве неестественного явления. Стоики находились на жестких позициях решения проблематики преступления и наказания. Зато скептики, не сформулировали логично взвешенного и всеобщего понятия справедливости. Указывается на то, что в Конституции Украины нашли собственное отражение основополагающие принципы деятельности судебной системы, разработанные еще во времена Древней Греции.

Ключевые слова: философия права, правосудие, государство, справедливость, социальное бытие, социальное равновесие, Афинское государство, Спарта, Сократ, Платон, Аристотель, права человека, судебная система Украины.

SUMMARY

Mamchyn P. I. Philosophical and Legal Basics of the Ancient Greek Justice. – *Qualification scientific paper, manuscript.*

The dissertation for the scientific degree of Candidate of Science of Law on specialty 12.00.12 – philosophy of law. – The National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2021.

The paper under studies is a complex research of the phenomenon of philosophical and legal basics of the Ancient Greek justice. Despite the fact that today the issue under discussion is acquiring more and more significance, it has been insufficiently investigated in the works by Ukrainian and foreign scholars, particularly in theoretical and practical aspects. Consequently, it is subject to actualization and requires a thorough comprehensive analysis. The thesis points out that the system of justice in Ancient Greece was significantly different from the similar systems of ancient Egypt and Babylon. These differences are caused by the higher onto-axiological development of the justice system that existed in Ancient Greece.

The Ancient Greek philosophical and legal tradition in the field of justice of the Achaean and Dorian periods is the result of the synthesis of a large number of components that are an integral attribute of any society. The judicial system of Athens contained the elements of direct democracy, which indicates a high degree of development of state democratic institutions. The jurisdiction of the court included the right to authorize the review of decisions of the National Assembly for their compliance with the principles of the state system of Athens, thus creating an analogue of the modern constitutional court. The very principles of the highest judicial body in Athens can be regarded as one of the means of combating corruption. In addition, this body also acted as an appellate court. It is pointed out that the ideology of justice in Sparta, on the one hand, stipulated a tendency to judicial arbitrariness and, at the same time, contained certain reliable legal mechanisms to ensure or minimize its spread in the state. On the other hand, the military organization

of Sparta did not synthesize favorable foundations for the intellectual development of society, let alone its creative enrichment and social culture.

It has been ascertained in the paper that Socrates quite carefully and thoroughly developed the logical and axiological content of such philosophical and legal categories as wisdom, justice and charity, with a direct projection of these phenomena on the sphere of social life. The thinker emphasized that the law is the axiological absolute that lays foundation for constructing the ontological essence of society on the whole, and the individual in particular. Nevertheless, philosopher ignored the psychological aspect of the court, which resulted in the death sentence against Socrates himself. Socrates has indirectly acknowledged that the psychological aspect of the court plays a very significant and sometimes fatal role. In his turn, Plato sought to draw a parallel between the divine origins of the laws and called particular attention to the existence of a divine component in the administration of justice. Apart from that, he was convinced that any judge could decide on a case and eventually achieve a wide variety of results, which would prove his level of professionalism and adherence to the postulates of justice. According to the philosopher, the judge must possess not only broad powers, but also the necessary personal qualities of moral and ethical nature. Besides, Aristotle outlined that justice is nothing but an expression of beauty, its material manifestation. Therefore, any judicial decision is designed to identify and determine such universal social, common sources and basics of justice that are understandable and acceptable to the majority of society. The philosopher also made a peculiar reservation in regard to the following: what is legal is fair (just) only if there is a certain subjective recognition of it, that is, legal only in a subjective and not an objective sense. As to Epicurus, he perceived justice as an unnatural phenomenon created by the state in order to serve its own interests, as well as to endow it with a certain amount of punitive functions. The representatives of the philosophical school of Stoicism kept to a rigid stance on the problem of crime and punishment, which was clearly explained by their understanding of the very phenomenon of human duty, the latter's essence lying in the fact that the individual should live up to all his obligations. Instead, the ideology inherent in skepticism was not able to articulate a logically balanced and universal notion of justice.

It is essential that the basic principles of the judicial system of the state, developed by Ancient Greek philosophers and tested in the Athenian state, have not lost their relevance so far and today continue to act as the basis of the judicial systems of most countries and international courts. The Constitution of Ukraine reflects the fundamental principles of the judicial system, developed in the days of Ancient Greece, as well: the equality of all participants in the judicial process before the law and the court; adversarial nature of the parties and their freedom to present their evidence to the court and to prove their persuasiveness before the court; providing the accused with the right to defense; publicity of the trial; binding nature of the court decision and the possibility of a collegial hearing of the case, or a trial by a jury.

Key words: Philosophy of Law, justice, state, social being, social balance, Athenian State, Sparta, Socrates, Plato, Aristotle, human rights, judicial system of Ukraine.